

“MEDENİYET”İ BİR DİN HALİNE GETİRMEK YA DA “AVRUPA MEDENİYETİNDEN İBRET DERSİ ALMAK”: ŞİNASİ VE NAMİK KEMAL’İN MEDENİYET HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

“TURNING CIVILIZATION INTO A RELIGION OR DRAWING A LESSON FROM EUROPEAN CIVILIZATION”: THE THOUGHTS OF NAMİK KEMAL AND ŞİNASİ ABOUT CIVILIZATION

Ahmet KOÇAK*

Özet:

Toplumların hayatını değiştiren büyük olayların ve gelişmelerin temelinde önemli kavramlar vardır. Bu kavramlar ifade ettikleri anlam ve tesirleri itibariyle bir dil malzemesinin çok ötesinde akisler uyandırır. Aydınlanma, medeniyet, hürriyet, adalet, modernizm gibi kavramlar Türk diline on dokuzuncu yüzyılda girmiş ve hayatı derinden etkilemiş kavramlardır. Bu kavramların hepsi önemli olmakla birlikte, Avrupa’da “civilisation” şeklinde kullanılmaya başlanan ve yaklaşık bir asır sonra Türkçeye “medeniyet” olarak geçen bu kavram, on dokuzuncu yüzyılda en çok konuşulan, üzerinde fikirler üretilen kavram olmuştur.

Bir inanç ve ahlâk nizamı olan medeniyet, toplumda meydana gelen teknik ilerlemeleri, iktisadî gelişmişliği, insanların birbirine karşı saygı ve sevgi beslemesi, akla, araştırmaya ve disiplinli bir çalışma hayatına önem verilmesi, hukukun ve insan haklarının üstün bir değer olarak kabul edilmesi gibi hayatın bütün yönlerini kuşatan bir kavramdır. Bu kavramın Türk edebiyatında yaygınlaşması ve kökleşmesinde öncü iki isimden söz edilebilir. Bunlardan birisi Şinasi’dir. Ahmet Hamdi Tanpınar, “Tanzimat devrinin ilk ideolojisi medeniyetçiliktir.” tespitini yaptıktan sonra Şinasi’de, bunun kendi ve daha sonraki nesli için bir “din haline” geldiğine işaret eder. Şinasi, Avrupa’yı örnek alarak Tanzimat Fermanı’nı ilan eden Mustafa Reşit Paşa için “Sensin ol fahr i cihan ı medeniyet...” ifadesini kullanır. Şinasi’ye göre Batı medeniyetine daha mesafeli yaklaşan, bu medeniyetin olumsuz taraflarını da görebilen diğer öncü bir isim ise, Türk edebiyatında “vatan” ve “hürriyet” şairi olarak bilinen Namık Kemal’dir. Onun özellikle Avrupa’dan döndükten sonra “medeniyet” ve “terakki” kavramlarını en çok kullananların başında geldiği bilinmektedir. Bu makale çerçevesinde Tanzimat’la beraber ortaya çıkan, daha sonra bir ideolojiye dönüşen medeniyet kavramı ve medeniyetçilik anlayışının Türk edebiyatının iki öncü ismi Şinasi ve Namık Kemal’in eserlerinde nasıl akis bulduğu, onların Doğu ve Batı medeniyetlerine bakış açıları ve getirdikleri eleştiriler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, İdeoloji, Namık Kemal, Şinasi

Abstract:

On the basis of major events and developments which changed the lives of the communities, there are important concepts. Those concepts awaken an echo far beyond language material because of their meanings and effects. The concepts such as enlightenment, civilization, liberty, justice, and modernism entered into Turkish

* Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, e-posta: ahmet.kocak@medeniyet.edu.tr

language in the nineteenth century and influenced it deeply. Although all of these concepts are important, the concept which was started to be used in Europe as "civilisation" and then one century later entered to Turkish language as "medeniyet" became the most considered and the source of a lot of ideas in the nineteenth century.

As a belief and moral system, the concept of civilisation covers the aspect of life such as the technological developments in the society, economic developments, mutual love and respect between the citizens, attaching importance to discipline in the life of work and observation, acceptance of the superiority of law and human rights. Concerning the development and taking root of these concepts, we can talk about two eminent persons. One of them is Şinasi. Ahmet Hamdi Tanpınar stated "that the first ideology of the Tanzimat era was civilisationism", in addition to this, Şinasi points out that "it became a religion" for him and for the next generation. For this reason Şinasi praised Mustafa Reşit Pasha, who read imperial edict of Gülhane (Tanzimat Fermanı) with the inspiration of Europe, by saying "Sensin ol fahr-i cihan-ı medeniyet...". The other eminent character was Namık Kemal who was more suspicious about Western civilisation and because of this he could see some negative aspects of it. He was known as poet of "fatherland and of freedom". It is a known fact that he was among the persons who much used the terms of "medeniyet" and "terakki".

Within the framework of this article, it will be evaluated how civilisation and civilisationism concepts which emerged with the edict of Tanzimat and became an ideology. It will be focused on how these concepts took place in the literal works of Şinasi and Namık Kemal who are two leading names of Turkish literature. It will also be focused on their perspectives and criticisms on the Western and Eastern civilisations.

Keywords: Civilization, Ideology, Namık Kemal, Şinasi

Giriş:

Toplumların hayatını değiştiren büyük olayların ve gelişmelerin temelinde önemli kavramlar vardır. Bu kavramlar ifade ettikleri anlam ve tesirleri bir dil malzemesi olmanın çok ötesinde, toplumların hayatlarında büyük akisler uyandırır. Aydınlanma, medeniyet, hürriyet, istiklâl, adalet, gibi kavramlar özellikle on dokuzuncu yüzyılın ortalarının en önemli kavramları arasındadırlar. Sadece bir toplumu, bir ülkeyi değil, dünya üzerinde geniş yankılar uyandıran, toplumların yaşam şekillerini, hayata bakış ve yaşayış tarzlarını sorgulayan, yeniden şekillendiren kavramlardır. Bunların hepsi kendi içinde ayrı ayrı önemi haiz olmakla birlikte, on sekizinci yüzyılda Avrupa'da "civilisation" olarak ortaya çıkan ve yaklaşık bir asır sonra Türk diline ve edebiyatına giren medeniyet kavramının, içinde barındırdığı anlamlar itibariyle de ayrı bir yeri vardır.

Batıda ilk defa Marquis de Mirabeau tarafından 1757 yılında kullandığı tespit edilen medeniyeti ifade etmek anlamında Fransızca "civilisation" kelimesi, İngilizceye on yıl sonra geçmiştir. (Görgün, :298) Fransa ve İngiltere'de seçkin zümrenin hayat tarzını ifade etmek üzere kullanılan bu kavram, "medenileşmiş/civilized"ın zıttı olan 'vahşi /savage'e karşı Avrupa medeniyetinin üstünlüğünü göstermek için kullanılmıştır. (Güler, 2006: 14)¹

Türkçede Fransızca "civilisation"a karşılık olarak bulunan kelime Arapça (m-d-n) "şehir" anlamına gelen "medîne"den türetilen ve Türkçeye özgü "medeniyet"tir. (Ayverdi, 2005:1975) Reşit Paşa, Paris'te elçi olarak bulunurken 1834 yılında Sultan II. Mahmut'a yazdığı bir layihada ilk defa bu kelimenin Türkçesi bilinmediğinden Fransızcasını kullanır: "... bir taraftan dahi *civilisation* usulüne yani terbiye-i nas ve icra-yı nizamât hususlarına sa'y u ikdam buyurulmakta olduklarından..." (Kaynar, 1985:69) Nitekim Batı dillerinde "medeniyet" in karşılığı olan "civilisation" da Latince'de "şehiri" anlamına gelen "civilis" kelimesinden türemiştir. (Kutluer, 2003:296) Avrupa'da XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren görülmeye başlayan bu kelimenin sözlüklere girişi yaklaşık yüzyıl sonradır. Viyana elçisi Sadık Rifat Paşa ise Frenklerin "civilisation" kelimesini "usûl i me'nusiyet" [alışkanlıklar düzeni] şeklinde tanıtmıştır ki bu kelime daha sonra "medeniyet" ile karşılanacaktır. (Meriç, 1983:236)

Medeniyetin yanında "belli yasalara uyarak şehirde yaşayan halk" anlamında uygurdan "uygarlık", "bayındırlık ve mâmurluk anlamındaki "umran" dan (Ayverdi, 3237) başka "hadariyyet" de kullanılır. Bu kelimenin gerisinde ilk başlarda, günümüzde medeniyet karşılığı olarak kullanılan Fransızca "civilisation" kelimesine tam bir karşılık bulunamaz ve bu kelime "ünsiyet, te'nis, tezhib-i ahlâk, adâb erkân, öğrenme, zariflenme, çelebilik, hadariyet, umran, temeddün, terbiye-i nâs ve icrâ-yı nizâmât ve vahşilik halinden çıkarıp terbiye ve medeniyet yoluna dâhil etmeklik" gibi sözcüklerle karşılanır. (Baykara, 2007:39-43)

Bu kavramın XIX. yüzyılda Batı'tan geçiş serüvenini ve değişik ifade şekillerini kullanırken şu hakikati de gözden kaçırmamak gerekir. Arapça'dan türetilen medine kavramı, İslam kültüründe çok daha önceki asırlarda bilinen ve kullanılan bir kavramdır. Nitekim İbn Haldun, bu kavramı "medeniyet, insanın memalik-i âlemde içtimalarından ibarettir." şeklinde tanımlamıştır. Mukaddime'nin Osmanlı Türkçesine çevirilerinde Pirzade'nin bu kavramı kullandığı görülür. (İbn Haldun, 1859:71 ; Güler, 2006: 86, 116)

Medeniyet kavramına karşı "harsı (millî kültür) ortaya atan Ziya Gökalp, bu iki kavram arasındaki benzerlik ve ayrınlara işaret ettikten sonra, kültürün yerli, medeniyetin uluslararası oluşuna dikkat çeker. Ona göre medeniyet, "aynı medeniyet dairesine giren birçok milletlerin sosyal hayatlarının müşterek bir yekunudur." Dolayısıyla Avrupa ve Amerika insanları arasında ortak bir medeniyet dairesindedirler ve "müşterek bir Batı medeniyeti"ni oluştururlar. (Gökalp, 1970:30)

¹ Türk kültür tarihinde medeniyet kavramının Tanzimat'tan II. Meşrutiyete kadar geçirdiği süreci inceleyen kapsamlı bir araştırma için bkz. Ruhi Güler, Tanzimat'tan Meşrutiyet'e "Medeniyet" Anlayışının Evrimi, MÜ. SBE. (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul 2006.

Tanzimat aydınları, “civilisation” sözcüğünü bugünkünden farklı anlarlar. Modernleşme dönemi Türk aydınının anladığı medeniyet, genel itibariyle şekli bir değişimi, teknik araç ve âletlerin kullanımı, lüks ve eğlence hayatının topluma hâkim olması ve Avrupa ahlâk ve âdetlerinin kabulü gibi şeylerdir. Bir inanç ve ahlâk nizamı olan medeniyet, ilim ve ahlâkın hayata hâkim olması neticesinde toplumda meydana gelen teknik ilerleme (Süslü-Kara, 2003: 259-281), ilmî derinlik, fikrî zenginlik, iktisadî gelişmişlik, ruhî nezaket, fertlerin birbirine karşı saygı ve sevgi beslemesi, insanın fikirce, ahlâkça ve ruhça yükselmesi, (Meriç, 1986: 43) akla, araştırmaya ve disiplinli bir çalışma hayatına önem verilmesi, hukukun ve insan haklarının üstün bir değer olarak kabul edilmesidir. (Baykara, 2007:45-55; Baykara, 1982:7-11) Tanpınar, “Tanzimat devrinin ilk ideolojisi medeniyetçiliktir.” tespitini yaptıktan sonra Sadık Rifat Paşa’dan itibaren Cevdet Paşa, Münif Paşa gibi önemli devlet ve fikir adamlarının bu kavramın tarifini yapmaya çalıştıklarını, hatta Şinasi’de bunun kendi ve daha sonraki nesli için bir “din haline” geldiğine işaret eder. (Tanpınar, 1976:152)

Medeniyet kavramı ifade ettiği birçok anlamı dışında, öncelikle dışa dönük kolayca gözlemlenebilen şehir hayatı, sosyal hayat ve kişilerin yaşama biçimi gibi algılar üzerinden değerlendirilir. XIX. yüzyılda Avrupa’dan Osmanlıya gelen seyyahlar da şehrin etrafında ya da içinde bir semt hayatında görülen değişim ve dönüşümü, Avrupa’ya benzemeyi “civilisation” şeklinde ifade ederler. (Koçak, 2013 :83-88) Nitekim XIX. yüzyıl başlarında İzmir’e gelen Chateaubriand, İstanbul’a gelen Saint Denye gibi Avrupalı seyyahların buralarda gördükleri durumu “civilisation” olarak adlandırmaları dikkat çekicidir. (Baykara, 2007: 44-45; Baykara, 1982: 5) Bunun yanında genel anlamda Batı dünyasının medeniyet kavramıyla kastedtiği, teknik, teknik gelişmelerin kullanım şekli, bilimsel bilgi, özellikle son iki yüzyıl içinde ortaya çıkan kurumlar ve değerlerdir.

Şinasi ve Namık Kemal’de Medeniyet Kavramları

Şinasi ve Namık Kemal’in Türk edebiyatının Tanzimat döneminin öncü isimleri olmaları, bu alanda yaptıkları yeniliklerle beraber, kullandıkları yeni kavramlardır. Şinasi, Osmanlı Devleti’nin Batılılaşmayı resmi olarak ilan ettiği Tanzimat Fermanı’nı ilan eden Mustafa Reşit Paşa’yı medeniyet getiren bir peygamber gibi görür:

“Aceb midir medeniyet resûlü dense sana”

“Sensin ol fahr-i cihan-ı medeniyet ki hemân” (Kaplan: 1976, 263, 274)

Onun sadece manzum eserlerinde değil, nesirle kaleme aldığı eserlerinde de medeniyet ve onun müştaklarını kullandığını görürüz.

Tercüman-ı Ahvâl’in mukaddimesinde: “... eğer şu iddiaya bir sened-i müsbit aranılacak olsa, maarif kuvvetiyle zihni açılmış olan milel-i mütemeddinenin yalnız politika gazetelerini göstermek kifayet edebilir.”

Tasvir-i Efkâr gazetesinin mukaddimesinde de benzer şekilde konuya değindiği görülür: "Bir hâl-i medeniyette bulunan halk ise kendi menafinin husulü hakkına ne suretle sarf-ı zihn eylediği, tercüman-ı efkârı olan gazetelerin lisanından malum olur."

"Esas-ı medeniyeti hikmet üzerine mübteni olan memleketlerde..."

"Arapların daire-i temeddüne girmeleri..."

"Medeniyet-i hazıra icabınca servet, kuvvet-i devletin ve sanayi ve hiref dahi yesar ve servetin a'zam-ı esbabından ma'dud olmuştur... Sanayi dahi... zuhûra geldiği mevkiin medeniyetçe bulunduğu mertebeye... göre intizam bulur..." (Bermetlu, 2003: 297)

Şinasi'nin burada medeniyeti farklı tonlarda da olsa gelişmişlik, bilgi vs. anlamlarında kullandığı, toplumları da buna göre sınıflamalara tabii tuttuğu görülür. Şinasi Avrupa medeniyetinin ulaştığı seviyenin temelinde cenkiliği bırakmasına bağlar: "... Avrupa'nın mertebe-i kemale vasil olmakta olan hal-i medeniyeti ..." (Namık Kemal, 1974: 525)

Şinasi'ye göre Avrupa'ya ve Avrupa medeniyetine bakışı daha dengeli, daha doğrusu eleştirel bir gözle bakan Namık Kemal, "medeniyet" kavramını kullanmakla beraber, "terakki"yi de bu anlamda kullanır. Hatta bu iki kavram üzerine müstakil makaleler yazar. Namık Kemal'in Avrupa'dan döndükten sonra en çok kullandığı kavramların başında "medeniyet" ve "terakki" gelir. (Filizok, 1988: 39)

Hürriyeti medeniyetin bir parçası olarak gören Namık Kemal, "Bu kadar milel-i mütemeddineye karşı kabil midir ki akvam-ı gayr-i mütemeddine hürriyetlerini muhafaza edibilsinler." şeklinde ifade eder. (Namık Kemal, 1978: 233)

Namık Kemal yaşadığı dönemin bir medeniyet çağı olduğunu, bunu özellikle terakki manasında kullanarak "asr-ı medeniyet", "terakkiyat-ı medeniyet", "iktisab-ı medeniyet", "medeniyet-i hazıra" gibi terkiplerle medeniyete sıkça vurgular yapmıştır. (Topdemir, 2010: 1027)

Namık Kemal'in belirttiğine göre Avrupa ile ilişkilerin sıklaşmasından sonra "lisan-ı avam" a düşen yani halk arasında kullanılmaya başlanan bu kavramın o dönemde Osmanlılar arasında iki değişik şekilde algılanmaktadır. Bu algılama da şu ifadelerle vurgulanır:

"Medeniyet, "vatanımızda pek çok âdemlerce makâsıd-ı aliye" olarak kabul edilirken bazıları tarafından da "yeni çıkma fuhşiyatı tayinde" kullanılan bir kavramdır. (Namık

Kemal, 2005: 358) Namık Kemal, medeniyet kavramını "Medeniyet bazılarının ve hususiyle bizim eski hukemânın tarifî gibi insanın içtima üzre yaşaması manasına alınır ise..." şeklinde yaygın bir kullanımıyla beraber "fenn-i siyaset nazarında ise medeniyet içtima değil asayişte kemal manasını ifade ettiği için" şeklinde kavramın sosyolojik bir kullanımına da dikkat çeker. (Namık Kemal, 2005: 358)

Avrupa "Medeniyet"ini Din Haline Getirmek ya da Ondan İbret Dersi Çıkarmak

Tanzimat neslinin yenilikçi ve öncü ismi Şinasi nesirde olduğu gibi şiirde de pek çok yenilikler yapmıştır. Namık Kemal'in Sahaflar Çarşısı'ndan aldığı ve adından hareketle "Derviş Yunus" ilahisi zannettiği ve okuyunca çarpıldığı *Münacaat*'ı başta olmak üzere daha sonra yazdığı kasidelerinde de pek çok yenilikler yapmıştır. Özellikle muhtevada görülen bu yeniliklerin temelinde onun Avrupa'da bulunması, Avrupalı yazarları okuyarak beslenmesi, kısacası Batı medeniyetini yakından tanınmasına bağlıdır. (Kaplan 1976: 274)

"Vahdet-i zâtına aklımca şahâdet lazım"

Şinasi'nin Tanrının varlığını sorgular gibi davranması ve aklı öne çıkarması Türk şiir geleneğinde pek olmayan bir yaklaşımdır. Onun *Münacaat*'ında yaptığı ve kasidelerinde devam ettirdiği yenilik düşüncelerinin kaynağının Avrupa medeniyeti olduğu daha da belirginleşir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Batılaşmayı resmi olarak ilan ettiği Tanzimat Fermanı'nı ilan eden Mustafa Reşit Paşa'yı yukarıda bahsedilen mısralarında medeniyet getiren bir peygamber gibi görür.

"Sensin ol fahr-i cihan-ı medeniyet ki heman

Vaktini vakt-i saadet bilir ebna-yı zaman"

"Aceb midir medeniyet resûlü dense sana" (Kaplan 1976: 263)

Tanpınar'ın ifadesiyle "Şinasi medeniyeti kendi ve sonraki nesiller için bir din haline getirir." (Tanpınar, 1976: 152,200) Diğer bir ifadeyle "Şinasi'nin elinde medeniyet bir din haline dönüşür. (Sevük, 1940: 46)

Şinasi Avrupa'ya ilk defa 1849 yılında gider ve altı yıldan fazla bir süre Fransa'da Paris'te kalır. Burada dönemin önemli düşünce insanları olarak Voltaire, Renan gibi isimlerle tanışır, onların yakınında bulunur ve fikirlerinden etkilenir. Renan'a göre vahyin hizmetine konulan akıldan insana hiçbir hayır yoktur. Voltaire, en iyi din en sade olanıdır görüşündedir. Voltaire din adına kiliseyle ilgili her şeyi yıkarken Tanrıya tapmaya devam eder, deistlik bu noktada kitapsız bir tanrı inancı olur. (Mermutlu, 2003: 193-194)

"Aceb midir medeniyet resulü dense sana

Vücut-ı mucizin eyler taassubu tahzir" (Kaplan, 1974: 492)

beytinde Şinasi'nin peygamber, mucize, din kavramlarına yeni bir anlam yüklediğini görebiliriz. O taassubun yerine medeniyeti teklif eder. Taassub ne kadar dinse, medeniyet de o kadar dindir. Medeniyet din haline gelmesi Renan'ın rüyasıdır. (Mermutlu, 2003: 199)

Dolayısıyla Şinasi'nin Reşit Paşa için "medeniyet resülü" ifadesini seçmesi boşuna değildir. Bu düşüncelerin kaynağı Batı medeniyeti ve bu medeniyete ait isimlerdir.

Şinasi, batıdaki geleneğe uyararak eserine *Müntehabat-ı Eşar'* adını vermesi sadece adlandırması değil, muhtevası da Avrupa'ya uygundur. İlk defa na'tsiz bir divançe vardır ve bunun için de eserine divan ya da divançe değil, farklı bir isim koymuştur. Bedri Mermutlu'nun aktarımıyla onun eserindeki ifadelendirmeye bakarak "kitabında Tanrı var, peygamber yok" değerlendirmesi mantıklı bir tasniftir. Şinasi'nin özellikle 1849 yılından önce yazdığı vefat tarihini gösteren mısralarda peygamberden bahsederken bu tarihten sonra onlara yer vermediği gibi, daha önce peygamberin "şefaât"inden bahsederken bu tarihten sonra, buna da yer vermez. (Mermutlu, 2003:203)

Şinasi'nin İstanbul'u merkeze alarak yaptığı Doğu-Batı değerlendirmesi önemlidir.

"Öyle bir dâr'ül-mülk ki zamanemizde Asya'nın akl-ı piranesi, Avrupa'nın bîkr-i fikri ile izdivaç etmek için bir hadegâh olmuştur." (Namık Kemal, 1974: 520; Mermutlu, 2003: 290)

Namık Kemal, "İttihad-ı İslam" başlıklı makalesinde Şinasi'nin Doğu-Batı yaklaşımını daha somutlaştırarak şöyle dile getirir: "Biz mademki Avrupa'ya en yakın olduğumuz için Garb'ın envâr-ı marifetini en evvel ıktibas eyledik, Asya'da bulunan ihvanımızı bu nimetten hisseyab etmeği hiç düşünmez de gıda-yı ruhanilerinin fikdanı cihetiyle buldukları vakfe-i mutlakada bırakırsak, sinn-i rüşümüze terettüb eden bir büyük vazifede bir büyük kusur etmiş olmaz mıyız?" (Namık Kemal, 2005: 85)

Namık Kemal medeniyet ile terakki arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş bunlarla ilgili makaleler yazmıştır. "Medeniyet" başlığı altındaki yazısında "hayat-ı beşer için levâzım-ı tabiiyyeden" olduğunu ifade etmiş, medeniyetin giyimden, hastalığa kadar neler kazandırdığını açıklamış ve sonuç olarak "medeniyetsiz yaşamak, ecelsiz ölmek kabilindendir," demiştir. Ancak onun altını çizdiği şey faydalı gördüğü yenilikleri almaktır. Yoksa "Temeddün için Çinlilerden sülük kebabi ekl etmeği almağa muhtaç olmadığımız gibi Avrupalıların dansına, usûl-i münakehatına taklit etmeğe hiç de mecbur değiliz." (Namık Kemal, 1978: 231-234)

Namık Kemal'in Batı Medeniyetini Algılayış Biçimi

Şinasi'nin Namık Kemal için çok yönlü bir "mürşid" konumunda olduğu pek çok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Şinasi'nin Batılılaşma yolunda ortaya koyduğu yeni fikirler, Namık Kemal'de daha sistematik hale getirilmiştir. (Göçgün, 1999: XLI)

Namık Kemal, Batı medeniyetinin özünü ifade etmek, onun geldiği seviyeye hangi saiklerle ulaştığı noktasında fikirler ileri sürerken, pek çok kavramın yanında, özellikle medeniyet, terakki, hürriyet, adalet gibi kavramlar üzerinde durur. Mesela, Londra'yı anlatırken öncelikle parlamento üzerinde durduğu görülür. "Londra'da bulunan bir adam, ahkam-ı adaletin cereyanını görmek isterse, önünde her şeyden evvel merkez-i teşri olan ve dünyada gördüğümüz kavâid-i siyasetten hemen birçoğunun mehd-i zuhûru bulunan, o koca parlamento çıkar." (Namık Kemal, 1978: 194; Filizok: 1988: 41)

Avrupa medeniyetinin temelinde ilimle beraber matbuat vardır. Medeniyet ve terakkinin merkezinde ilmin yer aldığını bilen Namık Kemal, ancak ilimle ilerleme sağlanacağı düşüncesindedir. Dolayısıyla zamanın değerini kavramış ve hayatını zaman çizelgesi üzerinden şekillendirmiş Avrupa insanı, medeniyetini de bu zaman tanzimi üzerine inşa etmiştir. Avrupa'da zamanın nasıl işlediğini şu ifadelerle dile getirir:

"Bir sürat müşahade olunur ki, vesait-i servet burada saat-ı eyyamın akrebine ve orada yelkovanına bağlıdır denilse mübalağa edilmemiş olacağına bil-bedahe hükmedilir. Belki bu ifade tedavülün Asya ve Avrupa'da olan farkını beyan için kafi addolunamaz." (Namık Kemal, 1978: 197)

Namık Kemal'in körü körüne bir Batıcı olmadığını ifade eden şu cümleler, yine Batı'daki gelişmelere ulaşmak, teknik ilerlemeleri kasteden "Terakki" makalesinde geçer. "Avrupa'da ulemaya tesadüf eylerler ki, kamerde olan enhârın umkunu tayin ederler ve iddialarını fennen isbata muktedir olurlar, fakat yine Avrupa içinde Meriç nehrinin halini tamamıyla bilmeyecek kadar gaflette bulunurlar." (Namık Kemal, 1978: 193)

Bunları söyleyen Namık Kemal makalesinin devamında Avrupa'nın özellikle XIX. yüzyıl İngilteresinin gelişmişliğini, şayet Namık Kemal'in düşünce dünyasını, Doğu Batı dengesini tutturduğunu bilmesek tamamen başka şekilde yorumlanabilecek şu ifadelerle karşılaşıyoruz: "Bütün memalik-i müteneddiyeyi dolaşmaya ne hacet? İnsan yalnız Londra'yı im'an-ı nazarla temaşa eylese, göreceği bedayi' akla veleh getirir. Londra enmüzec-i alem denilse mübalağa değildir. "Ru-yı arzda mevcut olan asar-ı terakkinin fotoğraf ile resmi alınmış olsa medeniyet-i hazırayı, ancak Londra kadar gösterebilir." (Namık Kemal, 1978: 193)

Namık Kemal, Londra üzerinden Avrupa'yı tanıtmaya devam eder. Özellikle bu yüzyılda Doğu'ya göre Batı'nın öne çıkan tarafı demokrasi ile idare ediliyor olmasıdır.

Dolayısıyla bir kişi "ahkam-ı adaletin cereyanını görmek isterse", bunun için Londra parlamento binasına bakması yeterli olacaktır. Namık Kemal, muhtemelen bizde de olmasını arzuladığı böyle bir binanın sadece dışını değil, içini de anlatır.

Üç dört yüz milletvekili ile adaletin ve insan iradesinin bu bina altında temsil edildiğini anlatır. Bu parlamentonun çıkardığı kanunları uygulayan hakimler ve savcıların verdiği kararların baba şefkatinden daha kuvvetli güvenildiğinden bahseder. Yazarın dikkatini çeken şeyi bir katile bile "efendi" diye hitap edilmesidir.

Namık Kemal, adalette çok ileri gördüğü İngiltere'nin eğitim konusunda da aynı şekilde çok gelişmiş olduğundan bahseder. "Hangi mektebe gidilirse gidilsin, içinde bulunan on, on iki yaşında etfali güya ki büyümüş de sonra gene küçülmüş gibi adeta yirmi, otuz yaşına girmiş adamlar kadar, her türlü intizam ve terbiyeye me'luf bulunur."

Namık Kemal'in mukayese anlayışı devam eder: Sibyan mekteplerine tesadüf olunur ki, ekser müdavimleri sinnen alelumum yedi, sekiz yaşından ziyade değilken, talim cetvellerinde bizim mekatib-i sibyaniyeye mahsus olan elipba, yazı amal-i erba'a, mebadi-i itikad gibi, derslerin hiçbiri bulunmaz.." (Namık Kemal, 1978: 194)

Çocukların bir kısmı bahçede, temiz hava alırken, bir kısmı da dünyadaki gelişmelerden haberdar olmak için gazete okurlar. Burada Namık Kemal mukayese yapmazsa da zihin dünyasında o dönem için İstanbul'da gazete okuyucusu ya da sayıları gözünün önüne gelmiş olmalıdır.

Avrupa'daki gelişmişliğin temelinde eğitim, matbuat, dolayısıyla kitap ve kütüphanenin çok büyük önemi vardır. Kütüphanelerini şöyle tasvir eder: "Kütüphanelerine girilse, her lisandan iki üç milyon kitap ve onları bulmak için hemen 'allame-i her-fen" vasfına layık yüzlerce hafız-ı kütüb mevcuttur." Kütüphane en boş zamanlarında bile sekiz yüz kişiden aşağı olmadığı gibi, gelenler arasında doksan yaşında insanlar da vardır, on sekiz yaşında kızlarda. (Namık Kemal, 1978: 195)

Her şey zaman çizelgesi içinde cereyan eder. "Vesait-i servet burada saat-ı eyyamın akrebine ve orada yelkovanına bağlıdır denilse mübalağa edilmemiş olacağına bil-badehe hükmedilir." Namık Kemal bu ifadenin bile Asya ile Avrupa'yı mukayese etmek açısından yeterli olmayacağını söyler. Onun Midhat Efendi gibi bilgiye dayalı aktarımları devam eder. Demir yolları, ulaşımındaki gelişmişlik ve rahatlık, fabrikalar ve burada üretilen mallar, büyük mağazalar, fiskiyeler hep hayran olunan ve dikkatle gözlemlenen yönlerdir.

Namık Kemal sonunda şuna varır, "memalik-i mütemeddine dediğimiz yerlerde tabiat-ı beşer, bayağı tabiat-ı aleme hükmetmiş." (Namık Kemal, 1978: 199)

Namık Kemal'i diğer Tanzimat aydınlarından farklı kılan noktalardan birisi, Avrupa medeniyetinin gösterişli ve etkileyici yüzünün yanında, aksayan, geri kalan yönlerini de görebilmesi, bunları dile getirmesidir. Avrupa'nın tüm bu parlak ve göz kamaştırıcı teknik ve ekonomik gelişmişliğinin yanında, aksayan yanlarını ifade için, "Vakıa medeniyet oralarda dahi bütün bütün nekaisten beri değildir." Asaletin haiz olduğu yerlerde maddi imtiyazlara sahip olanların ve konsolide oyunları gibi kötü işlerle meşgul olup halkı parasız bırakanların varlığını da görmezden gelmez.

Namık Kemal İstanbul'u birkaç sene içinde Londra haline veya Rumeliyi Fransa haline getirmenin mümkün olmadığını farkındadır. Mademki Avrupa bu hale iki asırda geldi, Osmanlı, onların da tecrübelerinden ve gelişmişliklerinden istifade ederek, hiç olmazsa iki asırda bu seviyeye ulaşabilir. (Namık Kemal, 1978: 200-201)

Namık Kemal, nihayetinde terakki etmenin Batı medeniyetini yakalamanın tek yolunun sa'y (çalışmak) olduğunu özellikle vurgular. "İnsan her neye vasil olur ise sa'y ile olur."

Sonuç

Türk edebiyatında "medeniyet" kavramı Fransızcada "civilisation" şeklinde kullanmaya başlamasından yaklaşık seksen yıl sonra, ona karşılık olarak dilimize geçmiş bir kavramdır. Klasik kaynaklarda, İbn Haldun'un Mukaddime adlı eserinde kullanılan ve bunun Türkçeye çevirisiyle dilimizde de kullanılmaya başlanan bir kavram olmuştur. Klasik kaynaklardaki bu kavram daha çok insanların toplu halde yaşamalarına vurgu yaparken, Tanzimat döneminde Batı'daki kelimeye karşılık olarak kullanılmaya başlanan medeniyet daha çok değişim üzerinedir.

Batılılaşmayla birlikte Mustafa Reşit Paşa, Sadık Rifat Paşa, Mustafa Sami Efendi ve Şinasi gibi Tanzimat dönemi aydınlarında "medeniyet" denilince akla gelen tek bir medeniyettir ve bu Avrupa medeniyetidir. Bu anlayışın 1870'li yıllardan itibaren içine "İslam medeniyeti" kavramını da alarak "çoğulluğu" ifade etmek üzere kullanılmaya başlandığı görülür.

Genç yaşlarında Avrupa'ya giden Şinasi'de "medeniyet" kavramı Tanzimat dönemi pek çok aydınının da olduğu gibi Avrupa medeniyetini tek hakim medeniyet, onu da bir din şeklinde algılama anlayışı hakimken, aynı nesle mensup olan ve biraz geriden gelen Namık Kemal'de "medeniyet" kavramı Doğu-Batı açısından daha dengeli zemine oturduğu ve sistematik hale geldiği söylenebilir. O, Avrupa medeniyetinin olumlu ve üstün pek çok yönüyle beraber, eksik ve aksayan yönlerini de eleştirel bir gözle bakabilmiş, bunlara dikkat çekmiş bir fikir adamımızdır.

Kaynakça

Akün, Ömer Faruk, "Şinasi" *İslam Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul 1970.

Baykara, Tuncer, "Bir Kelime – İstilah ve Zihniyet Olarak 'Medeniyetin Türkiye'ye Girişi", *Fikir ve Sanatta Hareket*, C.VII, Devre, S. 25, Mart 1982, s. 7-II.

Baykara, Tuncer, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı*, IQ Kültür Sanat Yay. İstanbul 2007.

Emil, Birol, "Namık Kemal'in Eserinde ve Aksiyonunda Üç Temel Kavram: Hürriyet-Medeniyet ve İrade", *Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal*, Marmara Üniversitesi Yay. İstanbul 1988, s. 11-24.

Filizok, Rıza, "Namık Kemal'in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı", *Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal*, Marmara Üniversitesi Yay. İstanbul 1988, s. 39-50.

Göçgün, Önder, *Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. Ankara 1999.

Görgün, Tahsin, (2003), "Medeniyet, 'Modern Tartışmalar'", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVIII, İstanbul: TDV Yay. s. 298-301.

Güler, Ruhi, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e "Medeniyet" Anlayışının Evrimi*, MÜ, SBE, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul 2006.

İbn Haldun, *Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldun*, (çev. Pirizade Mehmed Sahib, C.I, İstanbul Takvimhane-i Amire, 1275, (1859), s.71)

Kaplan, Mehmet, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1948.

Kaplan, Mehmet, "Şinasi'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilikler", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, Dergâh Yay. İstanbul 1976.

Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmaları II*, Dergâh Yay. İstanbul 1987.

Kaynar, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, 2. bs. TTK Basımevi, Ankara 1985.

Koçak, Ahmet, *Türk Romanında Avrupa*, Kitabevi Yay. İstanbul 2013.

Kutluer, İlhan, (2003), "Medeniyet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVIII, İstanbul: TDV Yay. S. 296-298.

Lucien Febvre, "Sivilizasyon Bir Sözcüğün ve Bir Fikir Öbeğinin Gelişimi" (çev. İsmail Yerguz), *Cogito*, S. 5, 1995.

Meriç, Cemil, "Batılılaşma", *CDTA*, C. I. İletişim Yay. İstanbul 1983.

Mermutlu, Bedri, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, Kaknüs Yay. İstanbul 2003.

Muhammed Aziz Lahbabi, *Milli Kültürler ve Medeniyet*, (trc. Bahaeddin Yediöldüz), Tur Yay. İstanbul 1980.

Namık Kemakı "Terakki", *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi: (1865-1876)* (haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1978. c. II, s. 193-202.

Namık Kemal, "Medeniyet", *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, (haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1978, s. 231-234.

Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri I*, (haz. İsmail Kara-Nergiz Yılmaz Aydoğdu), Dergah Yay. 2005.

Okay, Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergah Yay. İstanbul 2005.

Osman Gündüz, "İklimini ve Sesini Arayan Şair: Namık Kemal", *Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu*, 20-22 Aralık 2010 Tekirdağ, C. I, s. 549-557

Sevük, İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1940.

Süslü, Zeynep - Kara, İsmail, "Şemseddin Sami'nin Medeniyete Dair Dört Makalesi", *Kutadgu Bilig*, S. 4, Ekim 2003, s. 259-281.

Şinasi, "Ceride-i Askeriyenin Neşri Hakkında", *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I: (1839-1865)*, (haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1974.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı*, YKY, İstanbul 2007.

Tansel, Fevziye Abdullah, *Namık Kemal'in Hususi Mektupları III*, Midilli Mektupları, Ankara 1973.

Topdemir, Ramazan, "Namık Kemal'in Eserlerinde Hürriyet ve Medeniyet Kavramları", *Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu*, 20-22 Aralık 2010, Tekirdağ, 2010, C.II, s. 2023-2027.

Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (haz. Mehmet Kaplan), İstanbul 1970.